

Barnsäkerhet ett gammalt problem i ett nytt synsätt

Bodil Långberg

Denna artikel handlar om varför en ny och breddad syn är nödvändig i det framtida arbetet med barnsäkerhet. Särskilt bör följande områden beaktas för att kvaliteten ska ytterligare stärkas och höjas:

- Barns och ungas inflytande måste öka
- Kunskapen om skadors sociala bakgrundsfaktorer
- Säkerhet och utveckling är varandras förutsättningar
- Unga är en bortglömd grupp
- Lagstiftning och samverkan

Det är naturligtvis ytterst angeläget att det goda och framgångsrika barnsäkerhetsarbete som hittills har bedrivits i Sverige under många år av såväl myndigheter som frivilligorganisationer fortsätter.

Bodil Långberg är Kanslichef i Stiftelsen Allmänna Barnhuset och var huvudsekreterare i den statliga Barnsäkerhetsdelegationen. Hon har också varit generalsekreterare i BRIS samt en av temaredaktörerna för detta nummer.

Kontakt: Bodil Långberg, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Box 3264, 103 65 Stockholm, bodil.langberg@barnhuset.com

Regeringen beslutade i oktober 2001 att tillsätta en delegation med uppdrag att se över och arbeta med frågor om säkerhet och förebyggande av skador i barns och ungas miljö. Åt delegationen uppdrogs bland annat också att pröva vilken myndighet som i framtiden ska ha det övergripande ansvaret för barnsäkerhetsfrågorna och frågorna om barns lek- och utemiljö. I januari 2004 överlämnade Barnsäkerhetsdelegationen slutbetänkandet ”Från barnolycksfall till barns rätt till säkerhet” och utveckling till regeringen. (1)

Allt sedan Samarbetskommittén mot barnolycksfall, som påbörjade sitt arbete mitten på 50-talet, har det skadeförebyggande arbetet huvudsakligen fokuserat skydd mot olyckor. Arbetet har bedrivits dels på nationell nivå med strukturella insatser som exempelvis att skilja barn och trafik åt i bostadsmiljöer, dels genom individinriktade informationsinsatser till föräldrar och berörda yrkesgrupper. Arbetet har varit framgångsrikt. Det föreligger med all sannolikhet ett positivt samband mellan de låga skadetalen och dödstalen och de genomförda insatserna. Arbetet har oftast utgått från kunskap om riskers förekomst samt vuxnas upplevelser av risker i barns och ungas vardag.

FN: s konvention om barnets rättigheter – en plattform i arbetet.

I rubriken på slutbetänkandet framgår tydligt den breddade och fördjupade syn på barnsäkerhet som utgör värdegrunden i hela betänkandet. Det är en rättighetsfråga för barn och unga samt att fokus bör flyttas från olycksfall till säkerhet och utveckling. Barn och unga har rätt att kräva att samhället planeras utifrån ett perspektiv som på ett naturligt sätt erbjuder barn och unga en säker och trygg miljö. Genom att ratificera barnkonventionen har Sverige förbundit sig ”att till det yttersta av sin förmåga säkerställa barnets överlevnad och utveckling”. Det är framförallt barnkonventionens fyra huvudprinciper om ”barnets bästa” (art. 3), ”alla barn har samma rättigheter och lika värde” (art. 2), ”rätt till liv och utveckling” (art. 6) samt ”rätten att uttrycka sina åsikter” (art. 12) som är grundläggande. Även artikel 31 ”barns rätt till lek och rekreation” är av betydelse. Övriga artiklar i barnkonventionen ska tolkas utifrån dessa fyra huvudprinciper. (2)

Säkerhet och utveckling

Barnsäkerhetsdelegationens uppdrag var bland annat att utreda vilken myndighet som i framtiden ska ha det övergripande ansvaret för barnsäkerhetsfrågorna och frågorna om ”barns lek- och utemiljö”. Det kommenterades också i bakgrunden till uppdraget att det saknas ett samlat myndighetsansvar för ”barns rätt till en stimulerande, trygg och säker uppväxtmiljö”. Som ett samlande ord för uttrycken ”barns lek- och utemiljö” samt ”barns rätt till en stimulerande, trygg och säker uppväxtmiljö” används ordet utveckling. I den följande texten används därför uttrycket ”säkerhet och utveckling”.

Bristande säkerhet, som orsak till allvarliga skador och död, är av väsentlig betydelse för barns och ungas liv och hälsa samt har en negativ inverkan på barns och ungas utveckling. Bristande säkerhet gör såväl barn och unga som föräldrar otrygga vilket begränsar barns och ungas rörelsefrihet och därmed deras utveckling.

Om miljön utgör en begränsning i rörelsefriheten, t.ex. oro för risker i trafiken kan detta få negativa effekter för barns utveckling. (3) Vuxnas oro kan vara en begränsande faktor precis som barns egen upplevda otrygghet kan vara. En säker skolväg är också en utvecklande skolväg – att själv kunna ta sig till skolan och ansvara för att komma i tid och för personliga tillhörigheter är ett led i den personliga utvecklingen. Att kunna simma är både en säkerhet och trygghet i umgänget med vatten men ger också rörelsefrihet och har därmed en positiv inverkan på barns och ungas utveckling. Motsvarande resonemang kan användas när det gäller idrott. Fysisk aktivitet är både nyttigt och nödvändigt men ett visst mått av säkerhetstänkande måste finnas med i planering och genomförande.

Säkerhet innebär inte att eliminera alla risker utan att kontrollera risker som utgör ett hot mot barns och ungas hälsa. (4) Säkerhet är en förutsättning för utveckling. Fysiska olycksrisker och utvecklingsrisker (begränsningar i exempelvis rörelsefriheten) samverkar med varandra och kan förstärka respektive försvaga varandras effekter. (3)

Det framtida arbetet med säkerhet och utveckling

Det är naturligtvis ytterst angeläget att det goda och framgångsrika barnsäkerhetsarbete som hittills har bedrivits i Sverige under många år av såväl myndigheter som frivilligorganisationer fortsätter. Som exempel på viktiga aktörer i detta arbete kan nämnas barnhälsovården och NTF, men det finns många fler.

På senare år har flera kommuner utvecklat ett arbetssätt med så kallade barnskyddsronder genom vilka "arbetsmiljön" för barn i förskola och förskoleklass granskas. Det är naturligtvis angeläget att den här typen av initiativ och utvecklingsarbete fortsätter.

För att ytterligare stärka och höja kvaliteten på det framtida arbetet konstaterade Barnsäkerhetsdelegationen att följande fyra områden särskilt bör beaktas.

Barns och ungas inflytande måste öka

Bodil Rasmusson säger att på senare år har synen på barn successivt förändrats inom forskning, politik och andra områden. Bland annat har barnkonventionen och ny kunskap om barn bidragit till att vi gått från en objektsyn till en aktörs- och subjektsyn på barn och unga. Barn och unga ses som sakkunniga och inte bara som föremål för vuxnas fostran och åtgärder. Det finns en spänning i ett sådant synsätt, barn har rätt till skydd och omsorg samtidigt som de har rätt till delaktighet och inflytande. (5)

Barn och unga har kunskaper och insikter om sina miljöer som vuxna saknar. Genom att ta del av barns och ungas egna erfarenheter framträder ofta en annorlunda bild av verkligheten som, om vuxna är lyhörda, kan medföra att arbetet kan fokusera områden som verkligen har betydelse för barns och ungas vardagsliv. Barns och ungas delaktighet är en förutsättning för att utvecklingen förs framåt särskilt när det gäller nya metoder och arbetssätt eller när det gäller att observera nya fenomen. Barns och ungas egen sakkunskap är nödvändig för att arbetet. Alltför ofta arbetar vi utifrån ett vuxet barnperspektiv. Vi tror, att vi vet vad som är bäst för barn och unga.

Redan idag pågår inom flera kommuner och myndigheter arbete där barn och unga är involverade. Men många aktörer känner en osäkerhet inför detta förhållandevis nya arbetssätt. Ofta har man kunskap om barnkonventionen och förstår också att barn och unga är "experter" på sin vardag

och att det därför är angeläget att barn och unga aktivt deltar i arbetet, men frågan är oftast *hur* man gör det. Myndigheter med ansvar inom området säkerhet och utveckling borde ta som en angelägen uppgift att utveckla och sprida metoder för arbetet med ökad delaktighet som hjälp och stöd för olika samhällssektorer bland annat på kommunal nivå. Genom att visa på goda exempel och sprida kunskap om hur barn och ungdomar kan involveras i arbetet ökar sannolikheten för att ett sådant arbetssätt kommer igång.

Kunskapen om skadors sociala bakgrundsfaktorer måste fördjupas

Forskningen visar tydligt att skador inte fördelas slumpmässigt mellan olika områden eller mellan olika sociala grupper. Dowswell och Towner konstaterade att trots att Storbritannien haft en nedgång av antal skador bland barn totalt, så har denna nedgång framför allt skett bland barn i mer välbärgade familjer, medan nedgången inte alls varit lika stor bland barn i familjer med mindre ekonomiska resurser. (6) I två rapporter från Barnsäkerhetsdelegationen konstaterades såväl regionala som socioekonomiska skillnader i risken att skadas bland barn och ungdomar i Sverige (7, 8). I rapporten Sociala skillnader i skaderisker visas exempelvis på betydande socioekonomiska skillnader i risken att skadas i trafikmiljön bland tonåriga pojkar. (7) Det finns också tydliga könsskillnader för både pojkar och flickor i flera typer av skador. Kunskapen måste fördjupas om orsakerna till dessa skillnader, exempelvis behöver betydelsen av miljön och närområdet ytterligare studeras. Det är viktigt att kunskap om förekomsten av sociala skillnader integreras i exempelvis planering och genomförande av åtgärder på alla samhällsnivåer. Men också när preventiva insatser, som riktar sig till barn och unga, ska följas upp eller utvärderas bör frågor om delaktighet från barn och unga finnas med. Det vi redan nu kan konstatera är att här finns en förbättringspotential, vilket är både positivt och utmanande för det framtida arbetet.

Säkerhet och utveckling är varandras förutsättningar

Bristande säkerhet i barns och ungas miljöer är ett av de största hoten mot barns och ungas liv och hälsa och deras utveckling. Här bör påpekas att det handlar om skador som leder till död, invaliditet eller på annat sätt är allvarliga. Det är ofta en bristande säkerhet och trygghet som begränsar barns rörelsefrihet. En begränsning av rörelsefriheten är en begränsning av utvecklingen. Att se barns och ungas säkerhet och utveckling i ett sammanhang förutsätter ett samarbete mellan alla aktörer som har inflytande över barns och ungas vardagsmiljöer. Det handlar inte om särskilda ”utvecklingsmiljöer” för barn och unga utan endast om att barns och ungas

behov ska beaktas i deras vardagsmiljöer. (9) En miljö som enbart fokuserar säkerhet främjar inte barns och ungas utveckling och tvärtom. Under sin uppväxt möter barn och unga miljöer som inte planerats utifrån detta synsätt, vilket kan innebära ökade skaderisker och minskade möjligheter till utveckling. Ett genomtänkt och klokt säkerhets- och utvecklingsarbete gör att barn och unga tryggt kan röra sig fritt utan att riskera att dödas eller skadas allvarligt.

Unga är en bortglömd grupp

En stor del av det skadeförebyggande arbetet som bedrivits i Sverige har fokuserat på de yngre barnen. Här kan nämnas exempel som bilbarnstolar, spisskydd och säkra fönsterlås. Det är också bland de yngre barnen som vi kan se den största nedgången i antalet allvarliga och dödliga skador. Unga är däremot en på många sätt bortglömd grupp som bör inkluderas och gärna fokuseras i det framtida arbetet. Ragnar Berfenstam konstaterade på ett seminarium redan 1994 att ungdomarna "svikits" i det skadeförebyggande arbetet (10). Mycket av det säkerhetsarbete som syftat till att "bygga in" säkerheten i och kring bostäder, skolor och förskolor har haft fokus på små barn och skolbarn. Forskare har visat att det generellt sett finns färre saker att göra i bostadsområden ju äldre barnen blir, vilket bland annat får till följd att unga måste lämna sin kända och inlärd miljö för olika aktiviteter. (11) Som exempel kan nämnas att en dåligt utbyggd kollektiv trafik kan påverka ungas säkerhet, rörelsefrihet och därmed utveckling genom att de unga i trängda lägen måste välja mindre säkra transportvägar som exempelvis att lifta eller skjutas av kamrater.

Det säkerhetsarbete, som genomförts för att öka ungas säkerhet, har ofta syftat till att förändra ungdomars beteende till exempel i trafiken. Detta kanske återspeglar samhällets generella syn på unga. Mats Lieberg säger att det bästa vuxenvärlden kan göra är att utveckla ett förhållningssätt som säkerställer ungas rätt till tid och plats för lek och samvaro integrerat i samhällets övriga aktiviteter och planering. (12) Att hitta platser för utveckling med beaktande av säkerhet är speciellt viktigt idag då identitet och självbild ofta måste skapas av de unga själva. Det finns inte längre någon förutsägbar och given framtid.

I internationellt arbete har också avsiktliga skador till följd av våld eller självdestruktiva handlingar bland unga inkluderats i det säkerhetsförebyggande arbetet under det senaste decenniet. Det svenska barnsäkerhetsarbetet har dock huvudsakligen varit inriktat på oavsiktliga skador, men skadepanoramata i Sverige har förändrats och visar idag att exempelvis självdestruktiva skador står för en stor andel av dödsfallen i åldersgruppen 13-17 år för både pojkar och flickor. Det är därför angeläget att såväl

oavsiktliga som avsiktliga skador innefattas i det säkerhetsförebyggande arbetet som riktar sig till unga eller vuxna i deras omgivning. Det måste framhållas att det behövs mer kunskap om dessa typer av skador.

Lagstiftning och samverkan

I internationell litteratur framkommer att åtgärder med målgrupp unga, som utvärderats och visat sig vara effektiva oftast handlar om förändrad lagstiftning eller ändrade regler inom områdena trafik, idrott eller arbetsmiljö. I samma litteratur understryks också vikten av samverkan över myndighets- och organisationsgränser för att det skadepreventiva arbetets framgångsmöjligheter ska öka. Här kan den nya lagen om skydd mot olyckor komma att spela en viktig roll. I den förutsätts samverkan på lokal nivå.

Barnsäkerhetsdelegationens vision

Barnsäkerhetsdelegationens vision för det framtida arbetet är att alla barn och unga tryggt ska kunna leka och vistas i alla miljöer utan att dödas eller skadas allvarligt. (1) Visionen utgår från att säkerhet och utveckling är varandras förutsättningar och kan inte särskiljas vare sig i praktiskt arbetet eller i utbildning samt att det är en rättighet för barn och unga att växa upp i en miljö som präglats av ett sådant tänkande.

Vidare krävs, som tidigare beskrivits, att unga uppmärksammas och involveras i arbetet och att kunskapen om hur barn och unga påverkas fysiskt och socialt av sin omgivning utvecklas.

För att det svenska förebyggande barnsäkerhetsarbetet även i fortsättningen, både internationellt och nationellt, ska förbli framgångsrikt bör således ett bredare angrepps- och synsätt anläggas i forskning och utbildning. Metodutvecklingsprojekt måste påbörjas och ett ökat samarbete mellan forskning, myndigheter och organisationer initieras och organiseras. Det är också angeläget att frågan om barns och ungas säkerhet och utveckling inte isoleras i någon speciell myndighet utan att alla berörda myndigheter och samhällssektorer, var och en utifrån sitt ansvarsområde, deltar i arbetet.

Det är fortsatt viktigt att det preventiva arbete som fokuserar yngre barn vidmakthålls och utvecklas samtidigt som det förebyggande arbete för unga intensifieras.

Denna bredare syn på barnsäkerhet innebär att alltfler aspekter av barns och ungdomars miljöer – både psykosociala, socioekonomiska och fysiska – måste beaktas i det moderna barnsäkerhetsarbetet. (1)

Referenser

1. SOU Från barns rätt till säkra och utvecklande miljöer . Slutbetänkande från Barnsäkerhetsdelegationen SOU 2003:127
2. UD info 1996:2 Barnkonventionen
3. Björklid Pia. Trafikmiljöstress i föräldraperspektiv. Forskargruppen för miljöpsykologi och pedagogik, Lärarhögskolan i Stockholm, 2002.
4. Montreal Declaration People's Right to Safety, 2002
5. Rasmusson Bodil Ett nytt paradigim i synen på barn och barndom. Innebörd, genomslag och konsekvenser i samhällsplanering. Bilagedel till SOU 2003:127.
6. Dowswell T. & Towner E. Social deprivation and the prevention of unintentional injury in childhood: a systematic review. Health Education Research, Theory & Practice Vol. 17 no. 2:221-237, 2002
7. SOU Sociala skillnader i skaderisker. En rapport om den socioekonomiska fördelningen av skador bland barn och ungdomar i Sverige. Rapport från Barnsäkerhetsdelegationen 2002:68
8. SOU Barns skador i Sverige. Barnskadeatlas med frekvenser och trender på nationell, läns- och kommunnivå 1987-2000. Rapport från Barnsäkerhetsdelegationen 2002:99
9. Heurlin-Norinder M. Hur kom du till skolan idag? En enkätstudie kring barns rörelsefrihet i fyra bostadsområden. Temaprogram: Barn- Trafik-Miljö. Lärarhögskolan i Stockholm, Institutionen för pedagogik 1997.
10. Menckel E. (red) Skololycksfall och skolans uterum. Arbetsmiljöinstitutet, 1994.
11. Nilheim Jens Kan ni gå ut och leka? Barns utomhusmiljö i Stockholms nybyggda innerstad. KTH, Institutionen för infrastruktur och samhällsplanering. Examensarbete i samarbete med avd för regional planering. Gatu- och fastighetskontoret. Nr 99-93.
12. Lieberg Mats. Plats för ungdom – om ungdomar och ungdomskulturer i det offentliga rummet. Slutbetänkande Barnsäkerhetsdelegationen. Bilagedel till 2003:127.

Summary in English

A safe life for children, an old issue in a new perspective

This article is discussing why it is necessary to look upon the future work for children's safety from a new and wider angle.

Following factors must especially be taken in consideration in order to improve the quality:

- Give children and young people a greater say in decisions affecting their everyday lives
- A more in-depth understanding of the social background factors behind injuries is needed
- Safety and development are mutually dependent
- Adolescents are a forgotten group
- Legislation and co-operation

It is (of course) of outmost importance that the good and successful child safety work which has already been done in Sweden during several years by both public authorities and non-governmental organizations will continue.

keywords: child safety, safety and development